

Ýazyjy Muhammetguly Atabaý ogly

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Publisistika, Sözler
написано kitapcy | 22 январа, 2025

Ýazyjy Muhammetguly Atabaý ogly ÝAZYJY MUHAMMETGULY ATABAÝ OGLY

Türkmen edebiýatynyň taryhynda XIX asyryň ahyrlaryndan XX asyryň otuzunjy ýyllaryna çenli bolan döwürde dowam eden jeditçilik (täzeçillik) akymynyň meşhur wekilleriniň biri Muhammetguly Atabaý ogly 1885-nji ýylda şol wagtky Zakaspiý oblastynyň Aşgabat uýezdiniň Durun pristawlygynda (häzirki Ahal welaýatynyň Baharly etrabynda) degişli Nohur obasynda dünýä inýär. Onuň kakasy, Nohur obasynyň arçyny bolup işläň Atabaý aga oglunyň ylymy-bilimli bolup ýetismeginiň aladasyny edýär. Muhammetguly 1905-nji ýylda Bäherdeniň asly Gürjüstanyň Gori şäherinden bolan türk Hasan Efendiniň (Gasan Moiseýewiç Efendiýewiň) müdirligindäki rus-ýerli mekdep-internaty gutaryp, Daşkent şäherindäki üç ýyllyk mugallymçylyk seminariýasyna okuwa girýär we ony 1908-nji ýylda üstünlikli tamamlýar.

Ýaş mugallym 1909-njy ýylda Sankt-Peterburgda tomusky mugallymçylyk kurslarynda okap, bilimini artdyrýar.

Muhammetguly Atabaý ogly 1908–1913-nji ýyllar aralygynda, baş ýyllap Mary şäherindäki rus-ýerli mekdebiň mugallymy bolup işleýär. Onuň okuwçylarynyň arasyndan Türkmenistan SSR-niň 1925-nji ýylda ilkinji magaryf halk komissary (ministri) bolan Bäşim Gulbeşerow (1898–1938) ýaly görnükli şahslar ösüp ýetişýär.

Aşgabat uýezd upravleniýesinde terjimeçi bolup işläp ýören M. Atabaý ogly 1914-nji ýylyň dekabrynda »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar» diýen parsça we »Zakaspiýskaýa Tuzemnaýa Gazeta» diýen rusça at bilen (türkmençe at goýulmandyr) türkmen hem-de pars dillerinde neşir edilip başlanan ilkinji gazetiň redaksiýasynda hem işläp ugraýar we bu ýerde 1915-nji ýylyň

apreline çenli zähmet çekýär. Ol birnäçe wagtlap Hazar deňzindäki Çeleken adasynda ýerleşen mekdepde mugallymçylyk edýär. 1915-nji ýylyň aýagynda dogduk obasy Nohurda täze usulda işleýän (jeditçe) mekdep açýar we şol ýerde ömrüniň iň soňky gününe çenli çagalara bilim we terbiýe berýär. Muhammetguly Atabaý ogly 1916-njy ýylyň 2-nji martynda 31 ýaşynyň içinde aradan çykýar.

Milli edebiýatymyzyň taryhynda wagt taýyndan nusgawy (klassyky) döwür bilen sowet döwrüniň aralygynda dowam eden jeditçilik (täzeçillik) akymynyň görnükli wekili hökmünde gysga ömründe özüni kemsiz tanatmaga ýetişen Muhammetguly Atabaý oglunyň edebi mirasyny ilkinji türkmençe döwürleýin neşir bolan »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar« gazetiniň sahypalarynda okyjylara ýetirilen, göwrümi taýyndan uly bolmadyk, emma many-mazmundan doly soaial-tankydy makalalarydyr goşgulary düzýär. Öz milletini jan-dilden söýen M.Atabaý ogly gazetde çap edilen goşgularynda:

*Gitmegil duşman sözüge, gulak goý dostluk söze
Az görermen öz janymny gurban etsem, millet size*

ýa-da:

*Şahyr bolsaň, çek pikirin milletiň,
Okap bilmek bolsun her bir parzyň-senediň* □

diýip ýazmak bilen, ylymly-bilimli adamlary öz halkyna hyzmat etmäge çagyýar. Milleti ösdürmegiň ýoly hökmünde halk köpçüliginiň ylymly-bilimli bolmagynyň zerurlygyny nygtaýar:

*Ýatma gapyl,
Aç gözüňni,
Gitmegil akmak söze,
Bilgil hökman:
Müň iş geler başymyza
Ylymsyzlykdan bize.*

Jeditçi ýazyjylar şol döwürlerde türkmen halkynyň beýleki halklardan (hususan-da Ýewropa halklaryndan) medeniýetde,

ykdysadyýetde we başga ugurlarda yza galandygyna akyl
ýetiripdirler, onuň sebäbine deşünipdirler, onuň sebäbine
düşünipdirler, yza galaklygy ýeňip geçmek üçin ýol
gözläpdirler. M.Atabaý oglunyň täzeçilikçi bolup çykyş etmegi
gadymçy mollalaryň göwnünden turmandyr. Olar gazetde jeditçi
ýazyjynyň öňe süren pikirlerine garşy makalalar çap
edipdirler. M.Atabaý ogly ýokarda mysal getirilen setirlerinde
»duşman sözi» »akmak sözi» diýip, gadymçy mollalaryň sözlerini
göz önünde tutýar. Ol türkmen halkynyň medeni ösüşine garşy
çykyp, oňa böwet bolan gadymçy mollalaryň hakyky keşbini
okyjylara açyp görkezýär:

*Meslige çydaman,
baýrak berip
uruşdyrar siz iti,
Pikiriňize düşmez hiç wagt
ar-namys milleti.
Gaýgy-gam çekmersiňiz
ne iş düşse
millet başa,
Mugt pul ýygnap,
şat bolar siz,
sebäp siz ýaman işe
Molladan peýda ýokdugy
bizlerge ýagşy aýan,
Seniň dek molladyr
milleti yza goýan.
Ýagşy-ýamany bilmezler,
olar köp pula doýan,
Eý, millet jan,
mollalarga gulak bermegil,
indi ukydan oýan!*

Ýokardaky ýaly täzeçe ölçeglerde birnäçe birnäçe goşgulary
gazetde çap edilen-de bolsa, Muhammetguly Atabaý ogly türkmen
edebiýatynyň taryhynda XX asyryň başlarynda döredilen çeper
prozanyň, hususan-da çeper publisistikanyň ilkinji

nusgalarynyň ýazary hökmünde has-da meşhurdyr.

Jeditçi ýazyjylar, şol sanda M.Atabaý ogly hem, eserlerinden belli bolşy ýaly, özlerinden soňky sowet ýazyjylaryndan tapawutlylykda, Taňrysny tanan, Alla iman getiren musulman adamlar bolupdyrlar. Täzeligiň duşmany bolan gadymçy mollalardan tapawutlanmak üçin öz eserlerine »Mugallym Muhammetguly Atabaý ogly« diýip, gol çeken jeditçi ýazyjymyzyň makalalarynda ilkinji gezek gozgalyp, edebiýatyň gün tertibine çykarylan düýpli meseleleriň käbiri henize çenli öz ähmiýetini ýitirmän gelýär. Onuň eserlerinde sosial kemçilikleriň has çişirilip, ulaldylyp görkezilmegi (giperbola) ýazyjynyň öz milletine bolan söýgüsiniň egsilmezdigini, wepasynyň çäksiz uludygyny, şol kemçilikleriň tiz düzedilip, türkmenleriň öňdebaryjy halka öwürilmegini tüýs ýürekden isländigini aňlatmak üçin ulanan çeperçilik täridir. Käte öte geçýän-de bolsa, ýazyjy şeýle täri ulanmak arkaly adamlary gyjyndyrmak, olara güýçli täsir etmek, tutuş halk köoçüligini durmuşda ýüze çykýan täze wezipeleri çözmäge galkyndyrmak isläpdir.

Muhammetguly Atabaý oglunyň ömri we döredijiligi hakynda Türkmenistan Ylymlar akademiýasynyň habarçy agzasy Täşli Hydyrowyň, merhum professor Nedir Kulyýewiň, merhum dosent Allaberdi Oraztaganowyň, publisist ýazyjy Allaýar Çüriýewiň we käbir beýleki awtorlaryň işlerinde gymmatly maglumatlar bar. Olaryň köpüsi öz döwrüniň talaplaryna laýyklykda jeditçi ýazyja, esasanam, magaryf işgäri hökmünde baha beripdirler. Şeýle ýagdaýa sowet döwründe ýazylan tatar jeditçiliginiň taryhynda-da gabat gelmek bolýar. Öň magaryf işgäri hasaplanan ýazyjylaryň hemmesi türki halklaryň edebiýat taryhynda häzirki wagtda jeditçi ýazyjylar hökmünde öwrenilmäge başlandy.

Muhammetguly Atabaý oglunyň eserleri mysal edilip, ylmy işlere bölekleyin alnan bolsa-da, tutuşlygyna arap elipbiýinden häzirki ýazuwmyza geçirilip, henize çenli dolulygyna (gysgaldylman) halk köpçüligine ýetirilmändir. Biz ýazyjynyň »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar« gazetinde çap bolan çaklaňja sosial-tankydy makalalarynyň dokuz sanysy we onuň özi hakynda şol gazetde berlen iki sany habary çap edilen senesine görä yzygiderlilikde ýerleşdirip, häzirki ýazuwmyza geçirip,

»Garagum» urnalynyň hormatly okyjylaryny dykgatyna
hödürleýäris.

Aýna SÖÝEGOWA,

Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Ylym we tehnika
baradaky Ýokary Geňeşiň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat
institutynyň aspiranty. Edebi makalalar